TÜRK HALK ŞİİRİNİ SÖZLÜ FORMÜL KURAMI BAĞLAMINDA İNCELEMEK

Turkish Folk Poetry from the Perspective of the Oral-Formulaic Hypothesis

R. Aslıhan AKSOY SHERIDAN*

ÖZ

Türk halkbilimi alanında yapılan halk şiirine yönelik incelemelerde, yazılı kültürel yaklaşımların etkisiyle oluşan ve şiirlerin "aidiyeti"ni ve "gerçek şairi"ni saptamaya dayalı "yazar-merkezli" tutumun artık terk edilmesi gerektiği açıktır. Bu bağlamda, bu makalede sözlü kültürel üretime dayanan Türk halk şiirlerinin öncelikle "sözlü formül kuramı" bağlamında yeniden değerlendirilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Nitekim bu çalışmada, sözkonusu amaç doğrultusunda, halk şiirinin sözlü formüle dayalı kalıpsal doğası ele alınarak, "Karacaoğlan", "Kerem", "Köroğlu", "Pir Sultan Abdal" ve "Ercişli Emrah" gibi farklı tapşırmalı kimi Türk halk şiirlerinde görülen "benzer metin"ler temel inceleme konusu yapılacaktır. Bu şiirlerin karşılaştırılması yoluyla, sonuçta Türk halk şiiri üzerine yapılan çalışmalarda araştırma dikkatlerinin ivedilikle "sözlü formül kuramı" eksenine yöneltilmesi ve böylelikle halk şiirlerinin sözlü kalıplara dayalı doğasının temel inceleme odağı yapılmasının gerekliliği örneklerle savlanacaktır.

Anahtar Kelimeler

Türk halk şiiri, sözlü formül kuramı, söz kalıpları

ABSTRACT

In this article, it will be argued that, in the study of Turkish folk poetry, the "author-oriented" approach, which results from the tendencies of written culture and entails determining the "real poet" and thus the "ownership" of folk poems, should be abandoned. Instead, it is urgent that these poems, which are dependent on oral cultural production, be reconsidered as falling under the context of the Oral-Formulaic Hypothesis. To this end, this study will take a general look at the oral-formulaic nature of folk poetry, but take as its main object of consideration the "versions" found in various Turkish folk poems bearing different appellations, such as "Karacaoğlan", "Kerem", "Köroğlu", "Pir Sultan Abdal", and "Ercişli Emrah". The aim of this study will thus be to prove the necessity of directing academic attention towards and focusing it on the Oral-Formulaic Hypothesis, and thereby on the study of the oral-formulaic nature of Turkish folk poems in Turkish folk studies.

Key Words

Turkish folk poetry, the Oral-Formulaic Hypothesis, oral formulae

Walter J. Ong, sözlü kültürün oluşum, gelişim ve aktarım biçimlerini ele alarak bu biçimlerin geçirdiği tarihsel süreçlerle, yazının bu bağlamda yarattığı olumsuz etkileri incelediği *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözün Teknolojileşmesi* adlı çalışmasında, yazılı kültür çağının incelemecilerinin, sözlü kültürel ürünlere yaklaşımlarında sıklıkla düştüklerini belirttiği bir yanılgıya dikkat çeker:

İncelemecilerin metin üzerinde yoğunlaşan ilgisi, ideolojik sonuçların doğmasına neden olmuştur. İlgilerini metne yönelten çoğu incelemeci, sözlü sözelleştirmenin normalde çalışma alanları olan yazılı sözelleştirmeyle bir olduğunu ve sözlü sanat biçimlerinin aslında sırf yazıya dökülmemiş birer metin olduğunu, üzerinde fazla düşünmeden kabullenmişlerdir. (23)

"Yazı"nın incelemecilerce içselleştirilmesinden kaynaklanan bu yanılgının yol açtığı kimi sorunların, Türk halkbilim çalışmaları alanında da çok yaygın olduğu görülmektedir. Nitekim halk şiir geleneğinin *nasıl* işlediğini bütünüyle göz ardı eden kimi araştırmacılarca, çeşitli cönk, mecmua ya da matbu kaynaklardan yahut da derleme yoluyla elde edilen kimi şiirlerin "aidiyeti" konusunda ortaya çıkan tartışmalar, bu yanıltıcı yaklaşımın bir sonucu olarak görülmelidir. Bu bağlamda, benzer kalıpları içeren ancak farklı mahlas taşıyan ve dolayısıyla "ai-

* Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Doktora Öğrencisi, sheridan@bilkent.edu.tr

diyeti" sorunlu olan bu türden şiirler etrafında ortaya çıkan tartışmaların, yine ya doğrudan doğruya rivayet ya da şiir temelli "âşık biyografi"lerine başvurularak ya da söz konusu tekil şiirin, mahlasını taşıdığı halk şairlerinden hangisinin –daha önce "biyografi"sinden hareketle "kurgulanan"– "konu dağarı"na ya da "şiir edası"na uygun düştüğü kararıyla yapılan çıkarsamalarla çözümlenmeye çalışılması da bu sakıncalı yaklaşımın bir başka sorunlu türevi olmaktan ibarettir.

Nitekim sözlü kültürde ortaya çıkan yaratım, aktarım ve koruma süreçlerine ilişkin olarak, başta Milman Parry'ninki olmak üzere şimdiye kadar yapılan bütün çalışmalar, halk şiiri bağlamında, "yaratıcı bir birey"den ziyade sözlü geleneğin *kendisinin* etkin olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla birincil sözlü kültür çağında üretilen şiirlerde "Köroğlu", "Karacaoğlan", "Kerem" ya da "Pir Sultan Abdal" tapşırmalarının geçiyor olması, bu şiirlerin "bu adları taşıyan tarihsel kişiler" tarafından üretilmiş olduğunu kanıtlamaz; zira M. Öcal Oğuz'un da işaret ettiği üzere, "yaşadıkları varsayılan dönemden en az bir yüzyıl sonra yazıya geçirilen metinlerin yanı başında, artık birer sözlü kültür 'tip'ine dönüşen bu kişilerin etrafında sözlü geleneğin üretime devam ettiğini unutmamak gerekir" ("Birincil" 33). Bu bağlamda, yazılı ya da sözlü olarak günümüze gelmiş şiirlerden ya da anlatılagelen halk hikâyelerinden yola çıkılarak Köroğlu, Kerem, Karacaoğlan ya da Pir Sultan Abdal'ın biyografilerini ortaya koymaya çalışmak ya da bu "yaratıcılara ait" şiirleri, bu adlara atfedilmiş şiirlerden ayırmaya çalışmak, "ur-form"a ulaşma çabası gibi sonuçsuz kalmaya mahkum akademik girişimlerdir.[1]

Nitekim, söz konusu inceleme alanı, sözlü kültür ortamı olduğundan, araştırma dikkatlerinin, bu ortamın, halk edebiyatı ürünlerini *nasıl* biçimlendirdiği, *nasıl* aktardığı ve aktarırken *nasıl* dönüştürdüğü sorularına yöneltilmesinin bilimsel incelemeleri daha verimli sonuçlara götüreceği açıktır. Zaten şimdiye kadar, Köroğlu, Kerem, Karacaoğlan ve Pir Sultan Abdal biyografilerini ortaya koymaya yönelik olarak yapılan tüm çalışmalarda bu isimleri taşıdığı rivayet olunan pek çok *farklı portre*nin ortaya çıkması da bu görüşü desteklemekte ve bu tapşırmaların biyografilerini kesinlemeye yönelik bir akademik çabayla, kesin ve tartışılmaz bir sonuca erişmenin olanaksız olduğu da böylece kanıtlanmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu "mahlas"ları içeren şiirlere daha "metin odaklı" bir akademik dikkatin yöneltilmesi ve halk şiirlerinin böylesi bir araştırma yaklaşımıyla yeniden incelenmesi gerektiği ortadadır.

Ong, yukarıda anılan çalışmasında, yazının içselleştirilmesinden kaynaklanan söz konusu yanılgının ortadan kaldırılmasında etkili olan incelemeler üzerinde ayrıntılı biçimde dururken, Milman Parry'nin Homeros çalışması ve onun bu çalışmasıyla birlikte ortaya konan "Sözlü Formül Kuramı"nı özellikle ele alır. Ong, Milman Parry'nin, Homeros destanları üzerindeki çalışması sonucunda ortaya koyduğu ve "Sözlü Formül Kuramı" diye adlandırılan kuramın temelini oluşturan önemli buluşunun, "Homeros türü şiirlerin belli başlı hemen her özelliği[nin], sözlü bileştirme yöntemlerinin zorunlu kıldığı bir tutumluluğa dayan[dığı]" saptaması olduğunu belirtirken, Parry'nin, bu buluşuyla, Homeros destanlarındaki "kelime ve kelime biçimi seçimi[nin], heksametrik dize ölçüsüne bağımlı" olduğu ilkesini açığa çıkarmış olduğunu da vurgular (34; 35). Buna göre, "[d]ize ölçüsü, […] şairin kelime seçimini bir bakıma koşullandır[makta]; şairi şiir ölçüsüne uygun kelime seçmeye zorla[maktadır]" (Ong 35). Bu bağlamda, Ong'un işaret ettiği gibi, Parry'nin başlattığı ve onu

izleyen Albert B. Lord'un sürdürdüğü çalışmalarla, sözlü kültürün "ezberleme" "bellekte saklama", "dönüştürme", "kalıplaştırma" ve "hatırlama" gibi—yazılı kültürde ihtiyaç duyulmayan—yaratma ve yaşatma süreçlerinin incelenmesi sonucunda, Homeros gibi, daha önce "yoktan yaratan" bireysel yaratıcılar olarak görülen halk şairlerinin, kalıpları nakleden ve yeniden ve yeniden birbirine iliştiren birer "montaj işçisi" olduğu ortaya konmuştur (aktaran Oğuz "Birincil" 32).

Bu bağlamda, "Sözlü Formül Kuramı"nı, geliştirerek açımlayan Albert B. Lord'un, *The Singer of Tales* (Destan Söyleyicisi) başlıklı çalışmasında aktardığı—ve Milman Parry'nin çalışmasına yönelik sonraki kimi yorumlamalarda genellikle –büyük bir yanılgıyla– "sabit/hiç değişmez" oldukları kabul edilen—"sözlü kalıplar" hakkındaki saptamalarına daha yakından bakmakta yarar var.

Albert B. Lord, çalışmasının "Giriş" başlıklı ilk bölümünde kitabında kullanacağı kimi terimlerle ne kastettiğini açıklamaya girişir. Buna göre, "sözlü epik şiir", kısaca, "okuma yazma bilmeyen destan söyleyicileri tarafından pek çok nesil boyunca evrim geçirerek ortaya çıkmış bir yöntemle; sözlü kalıplar ve kalıplaşmış ifadelerin kullanımıyla ölçülü dize ve yarı dizeler, izlek (tema) kullanımıyla ise şiirler oluşturma esasına dayanarak söylenen anlatı şiiridir" (4). Burada, Özkul Çobanoğlu'nun "Sözlü Formül Kuramı"na yönelik olarak işaret ettiği Alan Dundes'ın bir eleştirisi akla gelmektedir ki bu eleştirinin Türkiye'deki halkbilim çalışmaları bağlamında henüz ne yazık ki pek geçerliliği yoktur:

Sözlü Kompozisyon Teorisi'ne yapılan eleştirilerin başında bağlam (context) merkezli olmak yerine metin (text) yönelimli olması gelmektedir. Sözlü kompozisyon teorisinin hâlâ telafi edemediği bu eksikliğine işaret eden Alan Dundes (1988: X) devamla bu metodolojik eksikliğin Milman Parry ve Albert B. Lord'un epik destanların icrasını çalışmayı teşvik etmelerine rağmen kütüphanelere intikal eden destan metinleri üzerinde çalışmayı sürdürdüklerine dikkati çeker ve aynı destanın pek çok varyantının mukayesesi ile onları oluşturan formüllerin ve temaların ortaya çıkarılmasına karşın destanların icrası esnasında dinleyicinin tepkilerine ve destanların muhtemel anlamlarının yorumlanışına dair Sözlü Kompozisyon Teorisi etrafındaki araştırma ve tartışmaların çok az durduğunu (1988: X-Xi) vurgulamıştır. (162)

Bu eleştirinin Türkiye halkbilim çalışmaları bağlamında henüz geçerliliğinin bulunmadığını söylemekten kasıt, bırakın "bağlam odaklı" olarak gerçekleştirilmiş kapsamlı çalışmaları[2], bu alanda daha eldeki, yazıya geçirilmiş sözlü ürünlerin bile "metin odaklı" bir dikkatle bütün bütüne incelenmiş olmayışı gerçeğini vurgulamaktır. Ayrıca, Dundes'ın bu eleştirisinin, "Sözlü Formül Kuramı"nın evrildiği son durum bağlamında da geçerliliği yoktur; zira Albert B. Lord'un, *Singer of Tales* başlıklı çalışmasının hiçbir noktasında "metin odaklı" incelemeyi, "bağlam odaklı" incelemeyi yok sayma pahasına desteklediği görülmez. Tersine, Albert B. Lord bu çalışmasında, tekil halk şairlerinin tüm kariyerleri boyunca gerçekleştirdikleri performansların kayıt altına alınması ve izlenmesinin, böylece onların gelişim, dönüşüm ve kalıp dağarlarını nasıl oluşturduklarını, ne şekilde kullandıklarını süreç içinde ortaya koymanın önemini ve sağlayacağı yararlı sonuçları özellikle vurgulamaktadır (31).

Ayrıca, Albert B. Lord'un "sözlü kalıp" tanımı da performansla çok yakından ilişkilidir. Burada Albert B. Lord'un "sözlü kalıplar"a ilişkin olarak yaptığı kimi saptamalara bakmak yararlı olacaktır. İlk olarak, onun "sözlü kalıp" derken ne kastettiği üzerinde duralım. Albert B. Lord'a göre, "sözlü kalıp/formül"—Lord, bunun Parry'nin tanımı olduğunu vurgular—"belirli verili bir fikri ifade etmek için düzenli biçimde aynı ve-

zin koşullarında kullanılan sözcük gruplarıdır" (4). Lord, burada "kalıplaşmış ifade"lerle ise, "sözlü kalıp örüntüleriyle oluşturulmuş dize ya da yarıdizeleri" kastettiğini belirtir (4). Ona göre, "izlek" ya da "tema" ise, şiirlerde yinelenerek karşılaşılan durum ya da betimleyici parçalara karşılık olarak kullanılmaktadır (4). Ancak, Albert B. Lord, "bu tanımlamaların, 'sözlü epik' denen yaşayan organizmanın yalnızca çıplak kemikleri" olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgular (4). Nitekim daha önce de belirtildiği ve onun vurgusunun da gösterdiği üzere, onun çalışması, performans ya da bağlamı dışlayan bir yaklaşımı savunmaz. Tersine, yukarıda da işaret edildiği gibi, Lord'a göre, "sözlü kalıp" tanımı ancak ve ancak performans göz önünde bulundurulduğunda geçerlilik kazanmaktadır. Ona göre, topluluk önünde şiir söylemeye başlamamış, çıraklık aşamasındaki bir şairin kalıp kullanımı bir ölçüde ezbere dayanmaktadır ve onun, ancak ve ancak topluluk önünde şiir söylemeye başlamasıyla birlikte, "sözlü kalıp" kullanmaya başladığından söz edilebilir:

Böylece çocuk daha deyiş söylemeye başlamadan, bir dizi basit kalıp, [kulaktan öğrenme yoluyla] onun tecrübesine eklemlenir. Bunların form'u henüz kesinlik kazanmamıştır—kesinlik daha sonra gelecektir—ancak bu gençlik döneminde dahi "sözlü kalıp" fikrinin oluşum aşamasında olduğunu söylemek hata olmaz. […] Elbette, "formül"ün bu aşamada kesin biçimini almamış olmasının temel nedeni, ancak ve ancak topluluk önünde şiir söylemenin getirdiği zorunlulukta dört başı mağmur bir formülün ortaya çıkabilecek olmasıdır. Formülün bir görünümünü oluşturduğu olgu, icranın aciliyetlerinde ortaya çıkar. Ancak icrada, formül varolur ve açık bir tanıma sahiptir. (33)

Sözkonusu bağlamı ve sanıldığının aksine sözlü şairin ezberlemediğini, her icrada yeniden ürettiğini ise, Albert B. Lord şöyle açıklar:

Bir sözlü şairin eğitiminin daha önemli bir parçası, onun diğer şairlerden sözlü kalıplar öğrenmesi gibi görünürse de, kanımca, bu süreçteki gerçekten en önemli unsur, belirli kalıpları ayaklara oturtmak ve analoji yoluyla ayaklar oluşturmaktır. Onun sanatının tüm temelini bu oluşturacaktır. Eğer o bu beceriyi kazanamaz ise, ustalarından ne kadar ayak öğrenmiş olursa olsun şiir söyleyemez. (37)

Bu bağlamda, Albert B. Lord'un şu noktayı önemle vurguladığı hatırlatılmalıdır: "sözlü şiir konusundaki açıklamalarımızın her aşamasında, genel değil belirli bir icra anının hayalini zihnimizde yeniden yaratmayı gerekli buluyoruz. Şiir söyleyen halk şairi bizim rehberimiz olmalıdır" (31). Lord, burada ayrıca, Parry'nin—yukarıda Ong'tan aktarılarak belirtilen— "tutumluluk ilkesi"nin de ancak tek bir şair söz konusu olduğunda geçerli olduğunu, bu ilkeyi tüm bir gelenek için vurgulamanın mümkün olmadığını da vurgulamaktadır ki bu vurgusu da, "sözlü kalıplar"ın bütünüyle "sabit" olduğu yerleşik fikrine karşı gösterdiği tepkiyle tutarlıdır.

Bu kuramsal bağlamdan hareketle, benzer kalıplı ancak farklı tapşırmalı çeşitli Türk halk şiiri örneklerine bakmak, geleneğin üretim ve yeniden üretim konusunda *nasıl* bağlamsal biçimde işlediğini ve yeniden üretimin *nasıl* "sözlü kalıplar"ın aktarımı üzerinden mümkün olduğunu görmemizi sağlar.

Bu bağlamda, bu yazıda üzerinde duracağımız şiirlere, yukarıda önemli saptamalarını özetlemeye çalıştığımız "Sözlü Formül Kuramı" ışığında bakmakta yarar olduğunu düşünmekteyiz.

İlhan Başgöz, ""Biografik Türk Halk Hikâyeleri" başlıklı çalışmasında aşağıda yer alan iki şiir "benzer metni"ni kaydeder (31):

Dilber benlerin / **methedeyim**
Siyah kirpiklerin / **canı bendetmiş**
Bir beni / kaş ile göz arasında
Bir benin de ak gerdanı bendetmiş

Bir benin Kâbeye hacı olmuş hacı
Bir benin başımız tacıdır tacı
Bir benin de Rûm'dan alır haracı
Bir benin de İsfahan'ı bendetmiş

Bir benin bahası etmiş Hindistan
Bir benin bahası çöl Ârabistan
Bir benin bahası değer Hindistan
Bir benin Kerem faniyi bendetmiş

Bir beni bendetmiş Şam'ı Halep'i
Bir beni bendetmiş Mısır Antep'i
Karacoğlan eder nazlı çelebi
Bir beni Âl'Osman'ı bendetmiş

Dinleyin bir güzel / **methin edeyim**
Bir beni var şirin / **canı bendetmiş**
Bir beni var / kaş ile göz arasında
Bir beni de ak gerdanı bendetmiş

Bir beni başımın tacıdır tacı
Bir beni Kâbe'de hacıdır hacı
Bir beni Urum'dan alır haracı
Bir beni de âşıkânı bendetmiş

Bir benin pahası Gürcü Gürcistan
Bir benin pahası Hind ü Hindistan
Bir benin pahası şol Arabistan
Bir beni de Tatar Hanı bendetmiş

Bu "benzer metin"lerin ortak "sözlü kalıp" kullanımında onca bağdaşık olduğu görülmektedir. Aralarında ortaya çıkan farkların ise, ancak bu benzer metinlerin söylendiği bağlamı yansıttığı ve bundan kaynaklı olduğu belirgindir. Bu iki benzer metnin aynılık ve farklılıklarında açığa vurulanın ise, Albert B. Lord'un tanımıyla icranın aciliyetlerinde ortaya çıkan "söz kalıpları" kullanımı ile açıklanması gerektiği aşikârdır. Oysa İlhan Başgöz'ün bu iki "benzer metne" ilişkin yorumu oldukça farklı ve şaşırtıcıdır: "Şiirin daha tamam oluşu ve Karacoğlan'ın söyleyiş mükemmelliğine uygunluğu Karacoğlan'ın olduğunda şüphe bırakmıyor" (31). Oysa –yinelemek gerekirse– Milman Parry ve Albert B. Lord'un ortaya koyduğu "Sözlü Formül Kuramı"nın ışığında, artık gelenekte aktarılanın "sözlü kalıplar/formüller" olduğu, belirli şairlere ait şiirler olmadığı—söz konusu, sözlü kültür ortamı olunca—bilinen bir gerçektir. Bu nedenle, İlhan Başgöz'ün kaydettiği aşağıdaki şiir "benzer metinleri" de, aidiyetleri bağlamında bir sorun olarak değerlendirilmekten ziyade, "söz kalıp" kullanımları bakımından ele alınıp bağlamsal açıdan sorunsallaştırılıp değerlendirilmelidir:

Kerem tapşırmalı şiir:
Yükseğinde yavru şahin beslenir
Yıldız Dağı niçin gitmez dumanın
Alçağında dudu kumru beslenir
Yıldız Dağı niçin gitmez dumanın

Yükseğinde pare namlı karın **var**
Alçağında mor sünbüllü bağın **var**
Yardan mı ayrıldın ah ü zar**ın var**
Yıldız Dağı [niçin gitmez dumanın]

Gelen geçen seyran eder meşesin
Beline kondurmuş beyin paşasın
Haramiler bekler her bir köşesin
Yıldız Dağı [niçin gitmez dumanın]

Yine çevrilip esir olmuştur beli
Rumda Acem'de söylenir halı
Gazi misin, serdar mısın Kurt Beli
Yıldız Dağı [niçin gitmez dumanın]

Pir Sultan tapşırmalı şiir:
Gelmiş iken bir habercik sorayım
Yıldız Dağı niçin gitmez dumanın
Gerçek erenlere yüzler süreyim
Niçin gitmez Yıldız Dağı dumanın

Alçağında al kırmızı taşın **var**
Yükseğinde turnaların sesi **var**
Ben de bilmem ne talihsiz başı**n var**
Niçin gitmez Yıldız Dağı dumanın

Benim Şah'ım al kırmızı bürünür
Dost yüzün göremeyen düşman bilinir
Yücesinden Şah'ın ili görünür
Niçin gitmez Yıldız Dağı dumanın

El ettiler turnalara kazlara
Dağlar yeşillendi döndü yazlara
Çiğdemler takınsın söyle kızlara
Niçin gitmez Yıldız Dağı dumanın

Her taşlardan boyalı taş**ın var**
Şahin yuva yapmış öter kuş**un var**
Kerem gibi ne belalı baş**ın var**
Yıldız Dağı [niçin gitmez dumanın]

Şah'ın bahçesinde gonca gül biter
Anda garip garip bülbüller öter
Bunda ayrılık var ölümden beter
Niçin gitmez Yıldız Dağı dumanın

Ben de bildim bu dağların şahısın
Gerçek erenlerin nazargâhısın
Abdal Pir Sultan'ın seyrangâhısın
Niçin gitmez Yıldız Dağı dumanın (Başgöz 70–71)

Aşağıdaki üç "benzer metin" sırasıyla "Kerem", "Karacoğlan" ve yine "Karacoğlan" tapşırmalıdır:

Kerem tapşırmalı şiir:
Tiflis ***dağlarından*** **esen ürüzgâr**
Bağlaman *yollarım* atım eşkindir
Duyurman Aslı'ma benden sakınır
Zira ciğer harap oldu **gönül coşkundur**

Bine idim* atım*a gid*em *eşkere
Gezdiğim geceler gündüz ***şi*kâre**
***D*ellallar çağ*rışır* günde beş kere**
Geçmedi minnetim **gözden düşkündür**
[…]
Ben Kerem'im yoktur halka ***zar*arım**
Hançer ile dertli sinem *y*ararım
Mecnun oldum ben Leylâmı **ararım**
Ko desinler Sefil Kerem şaşkındır

Karacoğlan tapşırmalı şiir:
Erzurum *dağından* esen ürüzgâr
Bağlama *yolumu* atım eşkindir
Söylemen *o yare* dokunur bana
***Yürek pare pare* gönül coşkundur**

Getirin* atımı *bin*em *Aşkar'a
Âlem bilir sevdiğimi ***âş*kâre**
***T*ellallar Çağır*tsam* günde beş kere**
***Satılmaz** kumaşım* **gözden düşkündür**

Karacoğlan der ki ben de *yan***arım**
Yar yitirdim yana yana **ararım**
Üç güne koydumdu **kavl ü *k*ararım**
Bugün yârden ayrılalı beş gündür

Karacoğlan tapşırmalı şiir:
***Erzurum dağından* ese*r* ürüzgâr**
Bağlaman *yolumu* atım eşkindir
Söylemen *yavruya* dokunur bana
Yürek *yaralıdır* gönül coşkundur
[…]
Atımı *bağladım ben bir* aşkara
Geleceğin aydan günden ***eş*kere**
Çağ*rışır* tellal*ım* günde beş kere
***Satılmaz** metahım* **gözden düşkündür**

Karacoğlan der ki Mahi'm varalım
Yüce dağlar size var mı ***zar*arım**
Ağ yarinen ***üç güne***ydi **kavl ü *k*ararım**
Bugün yarden ayrılalı beş gündür (Başgöz 77–78)

Aşağıdaki "benzer metinler" ise, sırasıyla bu kez "Karacaoğlan", "Kerem" ve "Köroğlu" tapşırmalıdır:

Karacoğlan tapşırmalı şiirde birinci dörtlük:
***İndim seyr**an ettim Frangistan'ı*
İlleri var bizim ile benzemez
Levin tutmuş goncaları açılmış
Gülleri var bizim güle benzemez

Kerem tapşırmalı şiirden:
Seyr*eyledim* Gürcistan'ın ilini
İlleri var bizim ile benzemez
Bağ u bahçesini seyir eyledim
Gülleri var bizim güle benzemez

Köroğlu tapşırmalı şiirden:
İndim gittim Cerit Afşar iline
İlleri var bizim ile benzemez
Heves oldum sohbetine diline
Dilleri var bizim dile benzemez
(İlhan Başgöz 79)

Yine İlhan Başgöz'ün aktardığı aşağıdaki dizeler de, kanımca, bu yazıda yukarıda açımlanan kuramsal bağlamda değerlendirilmelidir. Üstelik bu benzer dizelerin çokluğu, geleneğin belirli "sözlü kalıp" ya da "temaları" farklı bağlamlarda farklı tapşırmalara atfederek yeniden ve yeniden ürettiğinin açık bir kanıtır:

3– Kerem:	**Karacoğlan:**
Gel bizim elleri gez kerem eyle	**Gel bizim elleri gez keremeyle**
—Kerem I, 115	—Ergun IV, 86
[…]	
5– Kerem:	**Karacoğlan:**
Beni öldürmeli döğmeli değil	**Beni öldürmeli döğmeli değil**
—Kerem I.27.	—Ergun IV.128 (66)
[…]	
8– Kerem:	**Karacoğlan:**
Bir ayrılık bir yoksulluk bir ölüm	**Bir ayrılık bir yoksulluk bir ölüm**
—Kerem I.93 ; Kerem VI.12	—Ergun IV.162
9– Kerem:	**Karacoğlan:**
Bir beni de şirin canı bendetmiş	**Bir beni de şirin canı bendetmiş**
—Kerem I.131	—Ergun IV.263
10– Kerem:	**Karacoğlan:**
Hali yardan ayrılanın	**Hali yardan ayrılanın**
—Kerem I.39; Kerem VI.9	—Ergun IV.318 ; Boratav III.133
[…]	
15– Kerem:	**Karacoğlan:**
Kızılırmak kenarını sel alır	**O çayların kenarını sel alır**
—Kerem VI.45	—Ergun IV.242
16– Kerem:	**Karacoğlan:**
Bağlamn [?] yollarım atım eşkindir	**Bağlaman yolumu atım eşkindir**
—Kerem VI.36	—Ergun IV.253
[…]	
18– Kerem:	**Karacoğlan:**
Turna benim Han Aslı'mı gördün mü	**Turna benim sevdiğimi gördün mü**
—Kerem IV.37	—R.Y. Cönk. 2.15
[…]	
21– Kerem:	**Karacoğlan:**
İlleri var bizim ile benzemez.	**İlleri var bizim ile benzemez**
—Kerem I.37	—Ergun IV,278
Köroğlu:	
İlleri var bizim ile benzemez	
—Boratav I.85 (67)	
[…]	
25– Âşık Garip:	**Karacoğlan:**
İyi geçin *eşin dostun yarenlen*	**Hoşça geçin *yareninlen eşinlen***
—Radloff I.257	—Ergun IV,176
[…]	
35– Erc. Emrah:	**Karacoğlan:**
Gör başına neler gelir	**Gör başına neler gelir**
—Emrah I.[?] ; Emrah II.14	—Ergun IV.330 (68)
[…]	

40– Erc. Emrah:
Başı yeşil ayakları kırmızı
—Emrah II.[?]
41– Erc. Emrah:
Pare pare duman şimdi
—M.U. 35 ; Emrah II,38
42– Erc. Emrah:
***Güzel ağlatmadı* güldürdü beni**
—Emrah II,17
[…]
44– Karacoğlan:
Acep bizim dağlar m'ola
—Radloff III.308
45– Karacoğlan:
Eser bad-ı sabâ yeli Tuna'nın
—Radloff III.305
46– Karacoğlan:
Yüzünü yerlere sürüyüp gider
—Radloff III.309

Karacoğlan:
Başı yeşil ayakları kırmızı
—Ergun IV,121
Karacoğlan:
Birim birim duman şimdi
—Ergun IV,342
Karacoğlan:
***Ağlatmadı güzel* güldürdü beni**
—Ergun IV,105

Kerem:
Acep bizim dağlar m'ola
—Kerem I.122
Öksüz Âşık:
Eser bad-ı sabâ yeli Tuna'nın
—Boratav III.[?] ; Boratav IV.[?]
Hâtayi:
Yüzünü yerlere sürüyüp gider
—Boratav III.70 (69)

Burada aktarılan şiir örneklerinin farklı tapşırma taşıyan birçok "benzer metne"—ve hatta farklı mahlaslı şiirlerden alınmış –yukarıda görülen dizelerdeki gibi– birçok "benzer" dize ve kalıp kullanımına[3]—sahip oluşu; Türkiye halkbilim alanında, araştırma dikkatlerinin –şimdiye değin olduğu gibi sözlü ortamda bir "aidiyet" tartışması yürütmeyi sürdürmek yerine– "sözlü kalıp kullanımı" sorusuna ivedilikle yöneltilmesinin gerekliliğini son derece açık biçimde ortaya koymaktadır.

NOTLAR

1 Özellikle "Pir Sultan Abdal", "Köroğlu" ve "Karacaoğlan" tapşırmalı şiirlere yönelik tartışmaları daha ayrıntılı biçimde ele aldığım daha önceki bir yazıda, sözlü üretime dayanan halk şiiri bağlamında "urform" ya da "proto-tip" arayışının yahut "edisyon kritiğe" varan yaklaşımların ne denli sakıncalı akademik tutumlar olduğu açımlanmış, halk şiirlerinde yer alan "mahlas"ların, çoğu zaman bir şiirin "aidiyet"inden çok, geleneğin, bu şiiri, halk şairleri etrafında oluşan hangi "anlatı tipine"ne atfettiği ve dolayısıyla bu bağlamda yeniden ürettiğinin göstergesi olarak yorumlanması gerektiği üzerinde durulmuş ve aslında son derece tekil bağlamsal bir durumu imleyen söz konusu mahlasların bu nedenle yine "bağlam odaklı" bir araştırma dikkatiyle ele alınmasının gerekliliği vurgulanmaya çalışılmıştı: "Köroğlu, Karacaoğlan ve Pir Sultan Abdal Şiirine Birincil Sözlü Kültür Bağlamında Bakmak: Tarihsel Kişiler mi Sözlü Kültür Tiplemeleri mi?". *Millî Folklor*. 79 (Sonbahar 2008): 50-58.

2 Türk halkbilim alanında gerçekleştirilen az sayıdaki "bağlam odaklı" çalışmalara bir örnek için bkz. Başgöz, İlhan. "Hikâye Anlatan Âşık ve Dinleyicisi". *Folklor Yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları, 1986: 49-137.

3 Halkbilim alanında kullanılan "eş metin" (varyant) ve "benzer metin" (versiyon) kavramlarının ayrımına ve bu konuda Türk halkbilim çalışmalarında yaşanan karmaşaya ilişkin ayrıntılı ve açımlayıcı bir inceleme için bkz. Oğuz, M. Öcal. "Türk Halkbilimi Çalışmalarında Eş Metin (Varyant) ve Benzer Metin (Versiyon) Sorunu". *Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000: 23-28.

KAYNAKLAR

Başgöz, İlhan. "Biografik Türk Halk Hikâyeleri". Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara: Ankara Üniv. DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü, 1949.

Lord, Albert B. *The Singer of Tales*. Cambrigde, MA: Harvard University Press, 2000.

Oğuz, M. Öcal. "Birincil Sözlü Kültür Çağı ve Karac'oğlan Şiiri". *Milli Folklor*. 58 (Yaz 2003): 31-38.

Ong, Walter J. *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözün Teknolojileşmesi*. Çev. Sema Postacıoğlu Banon. İstanbul: Metis Yayınları, 1995.